

ԳՐԱԲԱՐԻ ԲՈՒՀԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Հին հայերենի նկատմամբ հետաքրքրությունը, վերջին տասնամյակներին նկատելիորեն աճելով, ընդգրկել է ավելի լայն շրջանակներ՝ ներառելով նաև հանրակրթական դպրոցը, այլև ոչ բանասիրական կրթությամբ բազմաթիվ մարդկանց, որոնք ուղղակի ցանկություն ունեն սովորել գրաբարը: Չգալի առաջընթաց կա ինչպես ուսուցման արդիական մեթոդիկայի մշակման, այնպես էլ նոր ուսումնական միջոցների, մասնավորապես նոր դասագրքերի, դասընթացների, ձեռնարկների, ուսումնաօժանդակ այլ գրականության ստեղծման և գործադրման առումով:

Մեծ և անուրանալի է Մ.Արեղյանի, Ս.Ղազարյանի, Ա. Աբրահամյանի, ապա նաև Պ.Շարաբխանյանի, Հ.Ավետիսյանի և Ռ.Ղազարյանի¹ վաստակը հին հայերենի դասագրքերի ստեղծման գործում, սերունդներ են նրանց կազմած դասագրքերով սովորել և սովորում գրաբարը: Վերջին երկու տասնամյակները հատկապես բերքառատ եղան հին հայերենի ուսուցմանը նվիրված նոր ուսումնամեթոդական գրականության երևան գալու առումով. իրար հետևից հրատարակ իջան Գ. Խաչատրյանի «Գրաբարի շարահյուսության ձեռնարկը» (1989), Վ.Հովհաննիսյանի «Գրաբարի ինքնուսույցը» (1999, երկրորդ տպագրությամբ՝ «Գրաբարի ձեռնարկ, 2004»), Լ.Խաչատրյանի և Գ. Թոսունյանի «Գրաբարի դասագիրքը» (2004), Է. Սկրտչյանի «Գրաբարի դասընթացը» (2008):

Ի դեպ, վերջին սերնդի այս ուսումնական ձեռնարկներին հատկանշական է մի ընդհանրական իրողություն, որը նրանց նկատելիորեն տարբերում է նախորդներից: Ի տարբերություն հին դասագրքերի, որոնցում հընթացս գրաբարի ձևաբանական կարգերի նկարագրության՝ երբեմն-երբեմն արծարծվում են նաև շարահյուսական բնույթի հարցեր, մեկնաբանություն են ստանում նաև այդ լեզվի շարահյուսական կառուցվածքի հատուկներ իրողություններ, սրանցում գրաբարի շարահյուսությունը ունի համակարգված նկարագրություն, մատուցվում է առանձին բաժիններով կամ ենթաբաժիններով, իսկ Գ. Խաչատրյանի հեղինակած ուսումնական ձեռնարկն² ամբողջապես նվիրված է գրաբարի շարահյուսությանը և վերջինիս թեև համառոտ, սակայն առայժմ միակ և հնարավորինս ամբողջական դասագիրքն է:

Այնուհանդերձ գրաբարի շարահյուսության դասավանդումը բուռն, այդ լեզվի հնչյունական-արտասանական առանձնահատկությունների ու ձևաբանական իրողությունների նկարագրման և ուսուցման արդեն կայուն ավանդույթներ ունեցող մեթոդիկայի կողքին, ուսուցման համեմատաբար երիտասարդ ոլորտ է: Հետևաբար նրա դասավանդման փորձը հաղորդելու յուրաքանչյուր արտահայտություն ինքնին կարևոր է դառնում, մանավանդ, երբ գրաբարի շարահյուսության մի շարք հարցերի դասագրքային մեկնաբանություններում աչքի առաջ ունենք երբեմն ոչ էական, երբեմն էլ նույնիսկ սկզբունքորեն տարբեր մոտեցումներ: Մինչդեռ գրաբար նախադասությունների բովանդակության և առհասարակ բնագրերի ճիշտ ընկալումը, նաև ճիշտ թարգմանությունն առավել դյուրին են դառնում, երբ դասավանդման ընթացքում լեզվական իրողություններն ստանում են հնարավորինս հստակ և ոչ հակասական բնութագրումներ: Այս առումով ընդգծված ուշադրության են արժանի, օրինակ՝ գրաբարի նախադասության գլխավոր անդամները՝ ենթական ու ստորոգյալը, որոնց տեսակների, կազմության, արտահայտության, շարադասության, համաձայնության և ոճական-արտահայտչական դրսևորումների բուհական ուսուցման հարցերում տարակարծությունները քիչ չեն:

Մինչև շարահյուսական իրողությունների մեկտեղված ուսուցումը, որ իրականացվում է գրաբարի բուհական ուսուցման վերջին տարում, ենթակայի վերաբերյալ առանձին տեղեկություններ սովորողներին տրվում են ձևաբանության բաժնում, մասնավոր-

¹ Մ. Ա թ է դ յ ա ն, Գրաբարի դասագիրք, Եր., 1916: Նույնի՝ Գրաբարի քերականություն, Եր., 1936: Ս. Ղազարյան, Գրաբարի դասագիրք, Եր., 1951: Ա. Աբրահամյան, Գրաբարի ձեռնարկ, Եր., 1976: Պ. Շարաբխանյան, Գրաբարի ուղեցույց, Եր., 1967: Նույնի՝ Գրաբարի դասընթաց, Եր., 1974: Հ. Ավետիսյան, Ռ. Ղազարյան, Գրաբարի ձեռնարկ, Եր., 1976:

² Գ. Խ ա չ ա տ ը յ ա ն, Գրաբարի շարահյուսության ձեռնարկ, Կիրովական, 1989:

բապես, կապված պակասավոր և միադիմի եղանակիչ բայերի, ինչպես նաև որոշ բայական բաղադրյալ ժամանակաձևերի գործածության յուրահատկությունների հետ:

Գրաբարի ենթակայի ուսուցումը պիտի ներառի նրա կազմության, տեսակների, արտահայտության և ոճական գործածության հարցերը, որոնք գործնականորեն պիտի մեկնաբանվեն ու ամրապնդվեն ճիշտ ընտրված վարժություններով ու նյութին համապատասխան ընթերցանության հատվածներով:

Ենթակայի ուսուցումն սկսում ենք նախադասության կառուցման մեջ նրա՝ ստորոգյալի հետ միասին ունեցած առանցքային նշանակության ընդգծմամբ՝ նախադասություն կազմող բառերի աստիճանական բացառման մեթոդով հիմնավորելով գրաբարում ևս ենթակայի և ստորոգյալի շարահյուսական դերի կարևորությունը:

Արդի հայերենի նման՝ գրաբարում նույնպես հարկավոր է հստակորեն տարբերակել սովորական կամ բուն ենթական կողմնակից, ընդ որում, առաջինը՝ որպես նախադասության ստորոգյալին առնչակից, նրա հետ ստորոգումային կապակցություն կազմող գլխավոր անդամ, երկրորդը՝ որպես նախադասության կազմում առկա դերբայական դարձվածի գերադաս բաղադրիչի՝ դերբայի լրացում:

Սովորական ենթական գրաբարում կարող է արտահայտվել անվան ուղղական, սեռական և տրական հոլովներով, եզակի դեպքերում՝ նաև հայցականով,³ ինչպես՝ Երթազաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն յաղթութեամբ և բազում ավարաւ /Ազաթ./: Չմարթէր միումն երկուս սերմանս հակառակ միմեանց արկանել /Եզն./: Անդ թագաւորել նմա նոցա /Եզն./: Չկնի այսպիսեաց իրաց յաշողութեանց դադարեալ Շամիրանայ աուրս ինչ սակաւս ի դաշտի միում /Խոր./: Խաղաղասէր ասեն գոլ զագզն ճենաց /Խոր./: Կողմնակի ենթական դրսևորվում է սեռականով կամ տրականով՝ Յանցանել մրրկի, եղծանի ամպարիչուն /Առակք./: Յայն տեղի հասուցին, մինչև հարցանել նմա /Եղ./: Գրաբարը չունի ուղղականով դրված կողմնակի ենթակա:

Ինչպես սովորական, այնպես էլ կողմնակի ենթական բնութագրող հատկանիշներից մեկը նրա՝ կազմությանը պարզ կամ բաղադրյալ լինելն է: Նման տարբերակման հիմքում ընկած է ենթակայի՝ մեկ բառով կամ բառերի կապակցությանը դրսևորվելը:

Կազմությանը պարզ ենթական կարող է արտահայտվել

1. ուղղական հոլովով դրված՝

ա) գոյականով՝ Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն Նինուսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն /Խոր./: Բազում ծմերաց հայեցան սառնամանիք /Եղ./:

բ) գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերով (ածական, թվական, դերբայ և այլն)՝ Ճերմակաձին գինի արքցէ /Բուզ./: Եր պատրաստքն մտին ընդ նմա ի հարսանիս /Մատթ./: Հինգն իմաստունք էին /Մատթ./: Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաբելովն /Խոր./: Չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր /Եզն./:

գ) դերանվամբ՝ Ոչ ոք ումեք անկողնարկ լինէր /Եղ./: Ես աստ սովամահ կորնչիմ /Դուկ./: Սոքա երկոքեան արք պիղծք և անօրէնք էին /Բուզ./:

2. սեռական հոլովով դրված գոյականով, դերանվամբ և գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերով: Այսպիսի ենթակայի հետ ստորոգյալի գործառույթով կարող են հանդես գալ՝

ա) նմ, գոյ կայ պակասավոր բայերի երրորդ դեմքի ձևերը, նաև չիք բայը՝ «ունենալու» իմաստով, ինչպես՝ Էր դուստր մի գեղեցիկ Անդուկայ ուրումն /Բուզ./: Կայցէ՞՞ ձեզ հայր կամ եղբայր /Ծննդ./:

բ) «ներգործական սեռի անցյալ դերբայ + օժանդակ բայի միադիմի ձև» շարահյուսական կաղապարը,⁴ ինչպես՝ Ոչ...արարեալ է զնա Սստուծոյ /Եզն./: Լուեալ է մեր գրատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի /Եղ./: Սհա մոռացեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և չարչարանս /ն.տ./: Աշխարհաբար թարգմանելիս սրանց ենթակաները

³ Հայցականն անորոշ դերբայի հետ (accusatives cum infinitivo) կառույցն ընդունված է համարել գրաբարին խորք իրողություն՝ քերականական պատճենում հունարենից և թարգմանել իբրև ուղղականաձև ենթակայով երկրորդական նախադասություն բարդ ստորադասական կառույցի կազմում, ինչպես՝ ՉՍստուած արարիչ ասել այնպիսի իրաց անպատշաճ է /Եզն./ = Անպատշաճ է ասել, թե Սստված այնպիսի բաների արարիչ է: Չաստուած ի խաչ էլեալ ի մարդկանէ քարոզեն /Եղ./ = Քարոզում են, թե Սստված մարդկանց ձեռքով է խաչ բարձրացել:

⁴ Տե՛ս Գ. Խաչատրյան, նշվ. աշխ., էջ 22:

ուղղական հուղովով են, ստորոգյալները՝ բաղադրյալ դիմավոր բայաձևեր՝ միմյանց հետ դիմային և թվային համաձայնությամբ: Ինչպես՝ *Աստված չի արարել նրան: Մենք լսել ենք Քրիստոսի քառասուն զինվորների դատաստանը: Մենք մտացել ենք* բոլոր նեղություններն ու չարչարանքները:

զ) *անորոշ դերբայն առանձին վերցրած՝ Չմերձ լինել նորա* ի տուն իմ /Խոր./: Ուսուցաներ զնոսա ի ժողովրդեանն նոցա, մինչև *զարմանալ նոցա /Մատթ./: Մի՛ տեսանել նոցա* զաւեր սուրբ եկեղեցեաց /Եղ./:

դ) *անցյալ դերբայն առանձին վերցրած՝ Սակայն տեսալ Խոսրովու* զբազմութիւն զօրաց իւրոց /Ագաթ./: Եւ *տեսեալ Հայկին* զՏիտանեանն կոռ վառեալ /Խոր./: ...*ոչ կամեցեալ* հնազանդ լինել Հայկայ /ն.տ./: Վերջին երկու դեպքերում (զ և դ կետեր) դերբայ-ստորոգյալը պիտի թարգմանել դիմավոր բայաձևով, իսկ սեռականով ենթական՝ ուղղական հուղովով: Ինչպես՝ Եվ Հայկը տեսալ սպառազինված Տիտանյանին: ...Հայկը չկամեցալ հնազանդ լինել: Նա մտտեցալ իմ տանը:

ե) *միանգամից երկու բայեր. անցյալ դերբայը և դիմավոր բայաձևը:* Ընդ որում, սեռականով ենթական և՛ մեկինն է, և՛ մյուսինը: Այն առաջնահերթորեն դերբայի ենթական է (կողմնակի), որովհետև գտնվում է նախադասության մաս կազմող դերբայական դարձվածի մեջ և որովհետև սեռականաձև է: Միևնույն ժամանակ այն նաև ամբողջ նախադասության ենթական է (սովորական), քանի որ դերբայից բացի առնչակցվում է նաև դիմավոր բայի հետ, որն այդ կառույցի ստորոգյալ է:

Օրինակ՝ Որում *ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ...*չու արարեալ *զնայ* յերկիրն Արարադայ /Խոր./: Եւ ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամատրսն Բելայ՝ խստութեամբ *պատասխանեաց /ն.տ./:* Արդ *մեր թողեալ* զնոսա, *հարցցուք* զնոսա /Եգն./: Նման կառույցները ժամանակակից հայերեն թարգմանելիս նպատակահարմար է պահպանել դերբայական դարձվածը՝ անորոշ դերբայը դնելով գործիական հուղովով, սակայն ենթական հանել դարձվածի կազմից և գործածել ուղղականով, ինչպես՝ Այժմ *մենք, թողնելով* նրանց, հարցնենք սրանց: Չայս *իմացեալ* աղեղնատրին Հայկայ՝ *յառաջ վարե՛ զինքն /Խոր./ =* Այս *իմանալով՝* աղեղնավոր Հայկն *առաջ է նետում* իրեն:

Սակայն այդպես չի կարելի թարգմանել այն գրաբարյան կառույցները, որոնցում դերբայական դարձվածի սեռականով կողմնակի ենթական և նախադասության ենթական տարբեր են, ինչպես՝ Եւ *ասացեալ* զայս *երանելոյն* չուեցին *ամենեքեան* յաշխարհէն Ադուանից յերկիրն Հայոց /Փարպ./: Է. Սկրտչյանն առաջարկում է թարգմանության երկու տարբերակ՝ «Եվ *երանելին* այս *ասելով՝* *ամենքը* Ադվանից աշխարհից չվեցին Հայոց երկիրը» և «*Երանելին* այս *ասաց*, և *ամենքը* Ադվանից աշխարհից չվեցին Հայոց երկիրը»:⁵ Կարծում ենք, որ առաջին տարբերակը պետք է բացառել, մանավանդ որ Է. Սկրտչյանն ինքն էլ իրավացիորեն նկատել է, որ «այսպիսի կառուցվածքով նախադասությունն ընդունելի չէ աշխարհաբարում»:⁶ Ասել է թե՛ նման կառույցներն աշխարհաբար թարգմանելիս դերբայական դարձվածը պետք է փոխակերպել երկկազմ նախադասության, ինչպես երկրորդ տարբերակում է:

զ) *անորոշ դերբայի նախդրավոր ձևը*, որի հետ սեռականով կողմնակի ենթական նախադասության մեջ կազմում է ժամանակի պարագայի շարահյուսական դերով հանդես եկող դերբայական դարձված: Օրինակ՝ *Յեղանել մեր* հանդէպ ամբոյսին Բելայ, դիպել ջանասցուք.../Խոր./ Եւ ի լինել *ճակատում* պատուէր տայ զօրսպետաց իւրոց /ն.տ./: Ի *քուն լինել մարդկան* եկն թշնամի նորա/Մատթ./ և այլն: Աշխարհաբար կարելի է թարգմանել երկու կերպ. կամ՝ որպես դերբայական դարձված պարզ նախադասություն կազմում (*Մարդկանց քնած պահին* եկալ նրա թշնամին), կամ՝ որպես երկրորդական նախադասություն բարդ ստորադասական կառույցի մեջ (*Երբ մարդիկ քնած էին*, եկալ նրա թշնամին):

3. Պարզ ենթական գրաբարում կարող է արտահայտվել նաև *տրական հուղովով* դրված գոյականով, դերանվամբ և գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերով:

ա) Տրականով է դրվում «միադիմի բայ + անորոշ դերբայ» կառույցով արտահայտված բայական բաղադրյալ ստորոգյալի ենթական, ինչպես՝ *Չէր մարթի մարմնատրի ան-*

⁵ Է. Մկրտչյան, *Գրաբարի դասընթաց*, Եր., 2008, էջ 153:

⁶ Նույն տեղում, էջ 152:

մահ կալ /Եզն./: Եւ կամ է՞ր արդեօք *հնար աղջկան* միջոց մանկամարդոյ՝ *ունել գրէմ* առն սկայի /Ազաթ./: Դերբայն աշխարհարար թարգմանում ենք դիմավոր բայածնով, իսկ տրականով ենթական՝ ուղղական հոլովով. = *Մարմնավորը չի կարող ամմահ մնալ*:
 բ) Տրականով է դրվում նաև *դերբայական դարձվածի մեջ անորոշ դերբայի կողմնակի ենթական*, ինչպես՝ *Չորմէ ասէին... լինել սնա* և ի ցանկութիւնս մարմնոյն *չափաւոր /Խոր./*: Այնպէս մօտագոյնս մերձեցայր, մինչև *ճանաչել նմա* գերիս ի նոցանէ /Եղ./: |Հաճեցաւ Տէր *գրնակել սրբոցդ* Աստուծոյ ի տեղտօղ /Ազաթ./: Ընդ որում, դերբայական դարձվածն արդի հայերեն պետք է թարգմանել իբրև երկրորդական նախադասութիւն՝ նրա տրականով ենթական վերածելով ուղղականի, անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայի՝ = Որի մասին ասում էին, ... որ սա *չափավոր է եղել* նաև մարմնի ցանկութիւնների մեջ: Տերը ցանկացավ, որ *Աստծու սրբերը բնակվեն այդտեղ*:

Գրաբարի պարզ ենթակայի մասին վերը ասվածի գործնականորեն ամրապնդումը պիտի կատարել ընտրովի վարժութիւններով և ընթերցանութիւն հաստատմանով՝ առանձնակի ուշադրութիւն դարձնելով մանավանդ որոշ գրաբարյան կառույցների՝ ժամանակակից հայերեն ճշգրիտ թարգմանութեան խնդիրներին:

Կազմութեամբ *բաղադրյալ ենթական* գրաբարում կարող է արտահայտվել՝

1. *երկու՝ իրար չլրացնող բառերի միութեամբ*: Այդպիսիք կարող են լինել՝
 ա) *Առաջին և երկրորդ դեմքի անձնական դերանունները բացառականի մթագնած կամ ոչ կանոնավոր ինձէն, քեզէն, մեզէն, ձեզէն, մեզոյն, քեզոյն, ձեզոյն ձևերի (հաճախ նաև իսկ բառի) հետ*: Օրինակ՝ *Ես ինձէն իսկ* մտի ի կրակատունն ձեր /Եղ./: *Մեք մեզէն* լինիմք քակտիչք օրինաց մերոց /ն.տ./: *Դուք ձեզէն իսկ* քաջ գիտք /ն.տ./:
 բ) *Առաջին և երկրորդ դեմքի անձնական դերանունները՝ ինքն, ինքն իսկ, ինքնին, ինքնին իսկ բառերի հարադրութեամբ*, ինչպես՝ *Դու ինքն* արժանիս արարեր զմեզ արբանեկութեան /Ազաթ./: *Ես ինքն իսկ* եմ /Եղ./: *Ես ինքնին իսկ* ութայի ջանալ կատարել /Բուզ./:
 գ) *Անձամբ անձին կապակցութեամբ՝ Անձամբ անձին* փակեցին գորումս հաւատոյ գիտութեանն /Եզն./: Քանզի *անձամբ անձին* օգնել ոչ կարէին /Յովբ./:
 դ) *Գոյականը ինքն կամ ինքնին բառերի /հաճախ նաև իսկ բառի/ հետ*, ինչպես՝ Այլ և *ինքն թագաւորն* հրամանի նորա անսայր /Եղ./: Ապա *ինքն թագաւորն* Պապ երթայր հասանէր գտանէր գեպիսկոպոսապետն Ներսէս /Բուզ./: Եւ նա ոչ գիտէ, թէ *երկիրն ինքնին* բերէ զպտուղ /Մարկ./: *Ինքնին Արտաշիր* ... կոտորեաց զամենայն ցեղ Կարենեան Պահլաւին /Խոր./:
 ե) *Գոյականը կամ դերանունը երանգավորիչ իմաստով սպասարկու բառերի (շաղկապներ և այլն) հետ*՝ *Դև ուրեմն* հարաւ ի քեզ /Ազաթ./: *Նշանագիրքն իսկ* ... յարուցեալք դիպեցան /Կոր./: *Տղայք անգամ* յայթոնն /Փարպ./:

Վերը բերված բոլոր օրինակներում (ա,բ,գ,դ,ե կետեր) ենթակաները, շնորհիվ աստիակական իմաստ ունեցող հարադիրների, տրամաբանորեն շեշտված են (= *Մենք ինքներս* ենք մեր օրենքների խախտողները: *Հենց ես ինքս* էի... շտապում կատարել: Որովհետև *իրենք իրենց* չէին կարողանում օգնել: Ապա *Պապ թագավորն ինքն* է ... գտնում Ներսէս եպիսկոպոսապետին):

2. *բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցութեամբ*՝ *Եւ Մարա կին Աբրամու* ոչ ծնանէր նմա /Ծննդ./: Ապա յետ այտորիկ թագաւորեաց *Խոսրով Կոտակ՝ թռն Խոսրովու* /Բուզ./: Հրաման ետ մեծ կայսրն օգոստականն Կոստանդիանոս /Ազաթ./: *Մեք՝ մեղադրեալք* յաստուծոյ պատուհասիմք /Փարպ./:

3. *գոյականի, դերանվան կամ փոխանվան և մասնական բացառականի հարադրութեամբ*, ինչպես՝ *Հինգն ի նոցանէ* յիմարք էին /Մատթ./: *Ոմն ի միջոյ* խորհրդեանն զիսաւոր նահապետ էր Պարթևաց տէրութեանն /Ազաթ./: ... Չայնու ժամանակաւ ասպատանբեաց յարքայէն Հայոց *մի ի ծառայից* նորա:

4. *Դերբայական դարձվածով՝ Չցլու միս ուտել* դարման է մարմնոյ /Եզն./:

Գրաբարի ենթակայի ուսուցումը պետք է ավարտել նրա շարադասութեան և ստորոգյալի հետ համաձայնութեան վերաբերյալ տեղեկութիւնների հաղորդմամբ: Դրանք պիտի լինեն ընդհանուր բնույթի և ներկայացնեն կապակցութեան այլ տեսակների ամենատեսակական դրսևորումները:

Շարադասութեան տեսակետից գրաբարում ենթական ազատ է, կարող է դրվել ստորոգյալից և՛ առաջ, և՛ հետո, ինչպես՝ *Մեք* զայս ճշմարիտ հաւատս *ունիմք* ի Սուրբ

Գրոց /Ազաթ./: *Մոռացոյց* ինձ *Աստուած* զամենայն վիշտս իմ /Մննդ./: Մակայն հետադաս ենթական ավելի հաճախադեպ է: Գրա հետ միաժամանակ կան մաս դեպքեր, երբ ենթական ղիբրը մախադասութեան մեջ ակնհայտորեն, երբեմն էլ նույնիսկ բացարձակապես կայուն է: Այդպիսին է, օրինակ, ցուցական, հատկապես հարաբերական դերանուններով արտահայտված ենթական առաջադասությունը (*Մա ժառանգեցուցանէ զեղբայրս իր /Խոր./: ...որք հայիտյէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա/Եղ./*): Կայուն առաջադաս է ենթական մաս ավելադիր շրջմամբ գրաբարյան կառույցներում (*Տէր է որ ուսուցանէ զիմաստութիւն և զհանճար /Յովր./*), կա՛ն սաստկական իմաստով հարադրի առկայութեամբ (*Տղայք անգամ յայթոն /Փարս./*) կա՛ն բաղադրյալ ստորոգյալի հանգույցի զեղչման դեպքում (*Մահմանք քաջաց զէնն իւրեանց: Շրթունք նորա շուշանք*) և հակառակը՝ ենթական գերազանցապես հետադաս է ասացական բայի (ասել) ավելադիր կիրառութեամբ կառույցներում (*Հարցանէր Մերուժան և ասէր /Բուզ./*) և այլն:

Ստորոգյալի հետ գրաբարի ենթականի թվային ու դիմային համաձայնությունը, իր մի քանի առանձնահատկություններով հանդերձ, ընդհանուր առմամբ կատարվում է արդի հայերենի մասն: Կարելի է առանձնակի խոսել թերևս գրաբարի բակառոթյան երևույթի մասին (*Կողոպտեցաւ մարմինը* դիտցն: *Գունդն* Պարսից ի դժուարութենէ գետոյն՝ զտեղեան *զեռալ սկսան:* *Տիրեցին* աշխարհիս Հայոց *ազգն* Սասանայ Պարսկի) կամ որոշ ինքնատիպ կառույցներում և՛ թվի, և՛ դեմքի անհամաձայնության մասին (Մեր տեսեալ է: Լուեալ է ձեր) և այլն:

Ենթականի տեսակների, դրանց արտահայտման ձևերի, համաձայնության ու շարադասության ուսուցումը գրաբարի շարահյուսության բուհական դասավանդման կարևոր բաղկացուցիչներից է, և պիտի ջանալ դրան հատկացվող ժամաքանակն օգտագործել տեղին և առավելագույնս արդյունավետ:

Համառոտագրություններ

Ազաթ. - Ազաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, քննական բնագիրը Գ.Տեր-Սկրտչյանի և Ս. Կանայանի, Երևան, 1983:

Բուզ. - Փաստոսի Բիւզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, բնագիրը Զ. Պատկանյանի, Երևան, 1987:

Եզն. - Եզնրկայ վարդապետի Կողբացոյ Եղծ աղանդոց, Թիֆլիս, 1914:

Եղ. - Եղիշէի Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957:

Խոր. - Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, քննական բնագիրը Մ.Արեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Երևան, 1981:

Կոր. - Կորին, Վարք Մաշտոցի, աշխատասիրութեամբ Մ.Արեղյանի, Երևան, 1941:

Փարս. - Ղազարայ Փարսեցոյ Պատմութիւն Հայոց, Տիֆլիս, 1904:

Մնացած համառոտագրությունները (Առակք, Դուկ., Մատթ., Յովր և այլն) վերաբերում են Սր Գրքի համապատասխան գործերին:

ВОПРОСЫ ВУЗОВСКОГО ОБУЧЕНИЯ ГРАБАРА

____ Резюме ____

____ С. Айрапетян ____

Преподавание синтаксиса грабара в филологических факультетах вузов, наряду с уже имеющимися устойчивыми традициями методики описания и преподавания звуковых-произносительных особенностей и морфологических реалий этого языка-сравнительно молодая сфера обучения, одним из важных и стержневых вопросов которого является преподавание подлежащего. В статье рассматриваются вопросы строения, видов, выражения и стилевой окраски подлежащего в грабаре, которые должны входить в процесс его обучения, также должны быть практически интерпретированы и закреплены тщательно избранными упражнениями и соответствующими текстами для чтения.